

ศาสตร์พระราชากับการเสริมสร้างนวัตวิถีประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่จังหวัดยโสธร

The King's Philosophy and the Reinforcement of Boon Kum Khao Yai Tradition Yasothon Province

Received: 17/09/2022

Revised: 12/10/2022

Accepted: 05/11/2022

พระชัยชนะ อิทธิเตโช (บรรพโคตร)¹, พระมหานพรัตน์ ขนติธมโม (ศิลากุล)²
และวรเชษฐ์ โทอิน^{3*}

Phrachaichana Itthitecho (Banphakhot), Phramahanopparat Khantithammo (Silakul) and
Worachet Tho-un

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการสะท้อนถึงขนบธรรมเนียมประเพณี คติความเชื่อ และวิถีปฏิบัติบนพื้นฐานวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เรียกว่า “ประเพณีบุญคุณลาน” หรือ “ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่” อันเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชาวอำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ประเพณีการทำบุญคุณลานของวิชาว้านมักจะทำไม่พร้อมกัน ทั้งนี้สาเหตุส่วนหนึ่งจะขึ้นอยู่กับกระบวนการเก็บเกี่ยวข้าวในท้องทุ่งนาว่าจะแล้วเสร็จเมื่อใด ดังนั้นวันเวลาที่ชาวบ้านจะขนข้าวขึ้นยุ้งฉางก็จะเป็นวันทำบุญคุณลานพร้อมกันไปในตัว ซึ่งก่อนที่จะทำการนวดข้าวนั้นจะทำพิธีย้ายแม่ธรณีออกจากลานข้าวเสียก่อน และจะบอกกล่าวขอบคุณแม่โพสพว่าถึงฤดูกาลสิ้นสุดของกระบวนการทำนาแล้ว อนึ่งการจัดกิจกรรมสืบสานประเพณีท้องถิ่นคือ “งานบุญคุณลาน ดำนาข้าวอินทรีย์ วิถีวัฒนธรรมยโสธร” เป็นการบูรณาการกิจกรรมการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านต่าง ๆ ให้คงอยู่คู่วิถีชุมชน พร้อมนี้ชาวอำเภอกุดชุมได้น้อมนำศาสตร์พระราชาด้านองค์ความรู้ ปรัชญา แนวคิด ทฤษฎีและนวัตกรรม เช่น เกษตรทฤษฎีใหม่ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการน้ำ ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการสหกรณ์ ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการดิน ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการป่าและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น มาบูรณาการประยุกต์ใช้บนพื้นฐานแห่งพระราชกรณียกิจที่พระองค์ทรงได้กระทำและคำที่ทรงแนะนำพร่ำสอนจากพระประสงค์ 3 มิติ คือ มิติศาสตร์แห่งการพัฒนา มิติศาสตร์แห่งความประพฤติ การครองตนในสังคมอย่างสงบสุขและมิติศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกันอย่างปรองดองและสงบสุขซึ่งมีพื้นฐานมาจากปฏิบัติ ปรีชา และปฏิเวธ กล่าวคือ “การปฏิบัติ” พระองค์ทรงลงมือทำให้เห็นเด่นชัดในด้านการปฏิบัติ เช่น การแก้ปัญหาดิน การแก้ปัญหา น้ำ การแก้ปัญหาป่า การแก้ปัญหาความยากจนของราษฎร “ปรีชา” คือ พระองค์ทรงสอนและทรงชี้แนะแนวทางให้ปฏิบัติจริง ๆ รวมทั้งการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมที่ดีงาม ส่วน “ปฏิเวธ” คือ ผลงานจากการทรงงานจนเกิดประโยชน์แก่ประชาชนและประเทศชาติ ปัจจุบันชาวอำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ได้น้อมนำศาสตร์พระราชมามาประยุกต์ในชุมชนอย่างมีความสุขและ

¹ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

² คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

³ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

*Corresponding author อีเมล: worachet.th@mbu.ac.th

สะท้อนสายธารแห่งวัฒนธรรมท้องถิ่นเชิงประจักษ์บนร่องรอยของ “ประเพณีบุญคุณลาน” หรือ “ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่” ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : จังหวัดยโสธร, ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่, ศาสตร์พระราชากับการเสริมสร้างวิถีชีวิต

Abstract

This article aims to reflect on the traditions, beliefs and practices based on local culture known as "boon khun lan tradition" or "bun kum khao yai tradition" is a distinctive identity of the people of kutchum district, yasothon province. the tradition of making merit in the village's way is often not done at the same time. this is because of the cause depends on when the rice harvesting process in the fields will be completed. therefore, the day when the villagers will carry the rice to the barn, it will be the day of making merit at the same time. and would like to say thank you to goddess of rice that the season has come to the end of the farming process. In addition, the activities to carry on local traditions are "boon koon lan festival organic rice legend yasothon cultural way" is the integration of various folk arts and cultural performance activities to remain in harmony with the way of the community. along with this, the people of kutchum district have introduced the King's knowledge, philosophy, concepts, theories and innovations such as new agriculture theory, philosophy of sufficiency economy, water management science, cooperative management science, soil management science, science related to forest management and environment, etc., to integrate and apply on the basis of royal duties that he has done. and the words that he suggested Teaching from monks with 3-dimension, experience is the science of development. behavioral science living in a peaceful society and the science of living together in harmony and peace which is based on the role in the true doctrine of study, the role in the true doctrine of practice, and the role in the true doctrine of penetration. Described as "study", he made it clear in practical areas such as solving soil problems. water solution forest solution Solving the poverty of the people. "practice" means that he teaches. His Highness guided and guided the practice, including the cultivation of morality. good ethics, as for "penetration", is the result of work until it benefits the community and the nation. at present, the people of kutchum district, yasothon province have happily applied the royal arts to the community and reflected the stream of local culture empirically on the traces of "boon koon lan tradition" or "boon kum khao yai tradition" on sustainable.

Keywords: Yasothon Province, Boon Kum Khao Yai Tradition, The King's Philosophy and the Reinforcement.

บทนำ

เมื่อหากเราเอ่ยถึงวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นของชาวอีสานแล้วนั้นไซ้ แหล่งวัฒนธรรมที่เรียกว่า “ฮิตสิบสอง และคองสิบสี่” คือศูนย์กลางแห่งความเป็นศาสตร์และศิลป์ (art & science) และความเป็นแก่นแท้ของความเป็นองค์แห่งอารยะ (core of prosperity) ที่ปรากฏผ่านร่องรอยของประวัติจากอดีตจนถึงปัจจุบัน กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของภาคอีสานคือเป็นภาคที่มีขนบธรรมเนียม (custom) ประเพณี (tradition) วัฒนธรรม (culture) คติความเชื่อ (belief) วิถีปฏิบัติ (way of life) ที่หลากหลายโดยในแต่ละฤดู แต่ละเดือนจะมีพิธีปฏิบัติกิจกรรมตามความเชื่อที่หลากหลาย ชาวอีสานจะรู้จักดีคือ “ฮิตสิบสองคองสิบสี่” ฮิตสิบสองได้กล่าวถึงประเพณี 12 เดือน ของชาวอีสานซึ่งมีความแตกต่างจากประเพณี 12 เดือนของภาคอื่น ๆ หลายประเพณี คองสิบสี่ได้กล่าวถึงแนวทางแห่งวิถีที่ควรปฏิบัติ 14 ประการ บางทีอาจจะเปรียบได้ว่า “เป็นกฎหมายที่ต้องทำตามอย่างเข้มงวด” ซึ่งมีทั้งพิธีของเจ้าฟ้ามหาจักรี พระเบิกขุสงฆ์ ผู้นำชุมชน ผู้นำทางจิตวิญญาณ และประชาชนทั่วไป ฮิตสิบสองคองสิบสี่เป็นภูมิปัญญา (attainment) และเป็นมรดกเก่าแก่อันล้ำค่าของปราชญ์อีสาน (local wisdom) ที่อนุชนรุ่นหลังควรศึกษาและทำความเข้าใจในพื้นฐานความเชื่อคติเดิมชาวอีสานมากขึ้น วัฒนธรรมประเพณีดังกล่าวได้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวอีสานมีความสุข ร่มเย็นมาโดยตลอดเพราะมีการยึดมั่น (adherence) ที่เปรียบเสมือนธรรมนูญชีวิต (constitution of life) ของชาวอีสานตราบเท่าจนถึงปัจจุบัน (บางส่วน) แต่ก็มีบางชุมชนที่ละทิ้งฮิตเก่าคองเดิม (tradition) นำวัฒนธรรมต่างชาติมาโดยไม่พิจารณาอย่างรอบคอบจนทำให้สังคมส่วนนั้นเกิดความวุ่นวาย (chaos) เกิดปัญหาหลาย ๆ อย่างขึ้น สาระสำคัญของฮิตสิบสอง คองสิบสี่นี้จะประกอบไปด้วย ฮิต (จารีต) จำนวน 12 ด้าน และคอง (ครรลอง) จำนวน 14 ด้าน เป็นวัฒนธรรมประเพณีแห่งการทำบุญที่มีขึ้นประจำเดือนของชาวอีสานโดยการประสมประสาน (combine) ระหว่างแนวคิดของพระพุทธศาสนา ลัทธิพราหมณ์ และการนับถือภูตผี (ผี-พราหมณ์-พุทธ) ซึ่งก่อนที่ศาสนาพุทธเข้าสู่สุวรรณภูมิโดยเฉพาะดินแดนอีสานนั้นประเพณีตามฮิตคองของเดือนต่าง ๆ มีมานาน สมัยก่อนจะเน้นพิธีทางของภูตผีและพราหมณ์มากกว่าเพราะเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ (demon) วิญญาณ (spirit) เปรต (jinn) หรือเทพยดาอารักษ์ต่าง ๆ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ (holy object) ภูตผีที่มองไม่เห็นตัวจะมีอิทธิพลต่อชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ดังนั้นพิธีกรรมส่วนใหญ่จึงวนเวียนอยู่กับเรื่องผีโดยมีพ่อใหญ่กะจ้ำ (ผู้นำทางจิตวิญญาณประจำชุมชน) เป็นผู้นำทางพิธีกรรม เมื่อมีพุทธศาสนาเผยแพร่เข้าสู่ไทยในดินแดนอีสาน ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมจึงได้เปลี่ยนไปบ้าง ได้นำพิธีกรรมทางศาสนาเข้าประสมประสานมีพระสงฆ์องค์เจ้าเข้ามีส่วนร่วมมีพระเป็นผู้นำในบางพิธี แต่ส่วนใหญ่ยังมีปราชญ์หมู่บ้านเป็นผู้นำและจะเอนไปทางแนวพราหมณ์และผีมากกว่า ส่วนคองสิบสี่มีหลายประเภทตามความเชื่อของแต่ละชาติพันธุ์ และสามารถแบ่งประเภทตามบทบาท อำนาจหน้าที่ ฐานะและชนชั้นทางสังคม ได้ดังนี้ (1) คองหรือครรลองประเภทสอนผู้ปกครอง (2) คองหรือครรลองประเภทสอนพระสงฆ์ (3) คองหรือครรลองสอนประชาชนทั่วไป และ (4) คองหรือครรลองสอนคนทุกเพศ วัย ทุกฐานะ เป็นสิ่งที่ทุกคนควรมีเพื่อขัดเกลาคอยบ่งชี้ให้ผู้คนต้องปฏิบัติตามทำให้สังคมอีสานมีความสุข ร่มเย็น (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม, 2562)

ประเด็นแห่งสาระนี้ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น (KKU. art & culture center) ได้สะท้อนแนวคิดด้านศิลปวัฒนธรรมไว้ว่า ฮิตสิบสอง หมายถึงประเพณี 12 เดือนที่เกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติทางพุทธศาสนา ความเชื่อและการดำรงชีวิตทางเกษตรกรรมซึ่งชาวอีสานได้ยึดถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ มีแนวปฏิบัติแตกต่างกันไปในแต่ละเดือนเพื่อให้เกิดศรัทธาในการดำเนินชีวิตและเรียกอย่างท้องถิ่นว่า “งานบุญ” ชาวอีสานให้ความสำคัญกับประเพณีฮิตสิบสองเป็นอย่างมากและยึดถือปฏิบัติมาอย่างสม่ำเสมอจนนับว่าเป็นเอกลักษณ์ (identity) ของชาวอีสานอย่างแท้จริง ดังนั้นมูลแห่งคำว่า “ฮิตสิบสอง” มาจากคำภาษาอีสานว่า “ฮิต” อันหมายถึงจารีตและการปฏิบัติที่สืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณี “สิบสอง” คือประเพณีที่

ปฏิบัติตามเดือนทางจันทรคติ (lunar calendar) ทั้งสิบสองเดือน และคง 14 เป็น “บทบัญญัติทางสังคม” ของชาวอีสานให้เป็นหลักปฏิบัติต่อกันสำหรับคนในสถานภาพต่าง ๆ มาแต่โบราณโดยใช้เป็นคำบอกเล่า (history) คำกล่าวขาน (legend) ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งที่ยังไม่มีการบันทึกประวัติศาสตร์เป็นลายลักษณ์อักษร “คงสิบสี่” มักเป็นคำกล่าวควบคู่กันกับคำว่า “ฮึดสิบสอง” ซึ่งมีการสันนิษฐานไว้ 2 ความหมายว่ามาจากคำว่า “คงหรือครอง” เป็นคำนาม หมายถึง ทางหรือแนวทาง เช่น คงธรรมหรือมาจากครองซึ่งเป็นคำกริยามีความหมาย ถึงการรักษาไว้ เช่น คำว่า ครองเมือง ครองรัก ครองชีพโดยที่ชาวอีสานไม่นิยมออกเสียงคำควบกล้ำ ดังนั้นคำว่า “คงสิบสี่” น่าจะมีความหมายถึงแนวทางที่ประชาชนทำไปชาวบ้านหรือพระสงฆ์พึงปฏิบัติ 14 เรื่องของชุมชนท้องถิ่นหรือบ้านเมือง (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2565)

เนื้อเรื่อง

1. สายธารแห่งวัฒนธรรมแห่งบุญคุณสถาน

วัฒนธรรมประเพณีที่ฝังรากลึกลงในวิถีชีวิตของชาวนาทุกภูมิภาคของไทยคือประเพณีเกี่ยวกับข้าว (rice culture) ประเพณีบุญคูณลานเป็นประเพณี “การทำบุญทำทานเพื่อการรับขวัญข้าว” บนพื้นที่แห่งคติความเชื่อด้วยการสื่อบริวารผ่านความหมายของคำว่า “คูณลาน” ซึ่งหมายความว่า การเพิ่มเข้าหรือทำให้มากขึ้น ส่วนคำว่า “ลาน” คือสถานที่สำหรับนวดข้าว การนำข้าวที่นวดแล้วกองขึ้นให้สูง เรียกว่า “คูณลาน” ประเพณีบุญคูณลานจะกำหนดทำในเดือนยี่ (เดือนที่สอง) จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “บุญเดือนยี่” ดังที่บรรพบุรุษได้ผูกกลอนสอนให้ชาวบ้านเตรียมการก่อนทำบุญไว้ว่า (ธันวดี สุขประเสริฐ, 2559)

“ถึงฤดูเดือนยี่มาฮอดแล้ว

ให้นิมนต์พระสงฆ์องค์เจ้ามาตั้งสวดมนต์

เอาบุญคุณข้าวเข้าป่าหาไม้ให้ดลหัว

อย่าได้หลงลืมที่มืฮิตเก๋าคองเดิมเฮาเด้อ”

ซึ่งได้สะท้อนความหมายว่า เมื่อถึงฤดูเดือนยี่มาถึงให้มีมนต์พระสงฆ์มาสวดมงคลทำบุญคุณข้าว ให้จัดหาไม้แห้งมาไว้ทำฟืนสำหรับใช้ในการหุงต้มประกอบอาหาร อย่าได้หลงลืมประเพณีเก่าแก่แต่เดิมมาของเรา ดังนั้นก่อนจะทำบุญคุณลาน ชาวอีสานมีประเพณีหนึ่งที่เรียกว่า “ไปเอาหัว คือชาวบ้านทุกบ้านจะต้องเอาหัวเอาฟืน” ชาวอีสานเชื่อว่าในสมัยโบราณต้องใช้ถ่านและฟืนหุงต้มอาหารเป็นประจำ เพื่อไม่ให้ลำบากในการหาฟืนเป็นคราว ๆ ไป จึงให้ถือเอาวันหนึ่งในเดือนยี่ซึ่งเป็นเดือนที่เสร็จจากเก็บเกี่ยวข้าวในนาแล้ว เข้าป่าไปเก็บหัวเก็บฟืนไว้ใช้ตลอดปี “หัว” หมายถึง “ไม้ไฟที่ตายแล้วเอามาทำเป็นฟืน” ส่วน “ฟืน” หมายถึง “แกนไม้ทุกชนิดนำมาเผาถ่านได้” หลังจากชาวบ้านเตรียมหัวเตรียมฟืนเรียบร้อยแล้วก็จะมากำหนดเอาวันใดวันหนึ่งสำหรับทำบุญคุณลานหรือเรียกอีกอย่างว่า “ทำบุญขัวข้าว” (ธันวาคม สขประเสริฐ, 2559)

“ฮิตหนึ่งนั้น พอแต่เดือนยี่ได้ล่ำลวงมาถึง

ให้พากันหาเพื่อนคู่คนโฮมไว้

อย่าได้โลกงันนี้ มันสิสูญเสียเปล่า

ข้าวและของหม่นนั้นสืหายเสียงบมี

จงให้ฟังตอนนี้แนวกลอนเฮาบอก

อย่าเอาไต่ดอกเท้าเข็นฮ้ายเล่นเงิงเจ้าเอย”

วัฒนธรรมแห่งการทำบุญคูณลานของชาวบ้านส่วนใหญ่มักจะไม่พร้อมกัน (เน้นทำเวลาที่สะดวก) ทั้งนี้สาเหตุส่วนหนึ่งจะมาจากหรือขึ้นอยู่กับกระบวนการเก็บเกี่ยวข้าวในท้องทุ่งนาว่าจะแล้วเสร็จเมื่อใด ดังนั้นวันเวลาที่ชาวบ้านจะขนข้าวขึ้นยุ้งฉางจะเป็นวันทำบุญคูณลานโดยจะทำได้ที่ท้องนา (cornfield) แต่ก่อนที่จะทำการนวดข้าวนั้นให้ทำพิธีย้ายแม่ธรณี (mother earth) ออกจากลานเสียก่อน และบอกกล่าวแม่โพสพ (goddess of rice) ส่วนอุปกรณ์ที่จะต้องเตรียมดังนี้ (1) ใบคูณ ใบยอ อย่างละ 7 ใบ (2) เขาควยหรือเขาวัว 1 คู่ (3) ไข่ไก่หรือไข่เป็ด 1 ฟอง (4) มัน 1 หัว (5) เผือก 1 หัว (6) ยาสูบ 4 มวน (7) หมาก 4 คำ (8) ข้าวต้ม 1 มัด (9) น้ำ 1 ชัน และ (10) ชัน 5 ดอกไม้รูปเทียน เมื่อพร้อมแล้วก็บรรจุลงในกองข้าว

(กระต๊อบข้าวเหนียว) ยกเว้นน้ำและเขาควาย ซึ่งเรียกว่า “ขวัญข้าว” เพื่อเตรียมเชิญแม่ธรณีออกจากลานและบอกกล่าวแม่โพสพ นำกองข้าว เขาควาย ไม้กวาดข้าว 1 คู่ ไม้ส่น 1 อัน คันหลาว 1 อัน มัดข้าว 1 มัด ขัดตาแหลว 1 อัน (ตาแหลว เป็นอุปกรณ์ใช้เพื่อป้องกันไม่ให้คาตากุ้งข้าวใหญ่ของลานอื่นดูไป) นำไปวางไว้ที่หน้าลอมข้าว (กองข้าว) เสร็จแล้วเจ้าของนาที่ตั้งอธิษฐานว่า “ขอเชิญแม่ธรณีได้ย้ายออกจากลานข้าวและแม่โพสพอย่าตกอกตกใจไปปลูกหลานจะนวดข้าวจะเหยียบย่ำอย่าได้โกรธเคืองหรืออย่าให้เป็นบาป” ครั้นได้อธิษฐานแล้วก็ดึงเอามัดข้าวที่ฐานลอม (กองข้าว) ออกมานวดก่อนแล้วเอาฟ่อนฟางข้าวที่นวดแล้วห่อหุ้มกองข้าวมัดให้ติดกัน เอาไม้คันหลาวเสียบฟาง เอาตาแหลวผูกติดมัดข้าวที่เกี่ยวมาจากนาตาแขก (แครงนา) เข้าไปด้วย แล้วนำไปปักไว้ที่ลอมข้าวเป็นอันว่าเสร็จพิธี ต่อไปก็ลงมือนวดข้าวทั้งลอมได้เลย เมื่อนวดเสร็จก็ทำกองข้าวให้เป็นกองสูงสวยงามเพื่อจะประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญให้แก่ข้าวโดยเอาต้นกล้วย ต้นอ้อยและตาแหลวปักไว้ข้างกองข้าวเปลือกทั้ง 4 มุม นำตาแหลวและขวัญข้าวไปวางไว้ยอดกองข้าวแล้วพันด้วยด้ายสายสิญจน์รอบกองข้าวแล้วโยนมายังพระพุทธรูป (สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2546)

ภาพที่ 1 ประเพณีบุญคุณลาน อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ประจำปี พ.ศ. 2565
(ที่มาภาพ : สำนักงานจังหวัดยโสธร, 2565)

เมื่อกำหนดวันทำบุญคุณลานได้แล้วก็จะบอกกล่าวญาติพี่น้องให้มาร่วมทำบุญตอนเย็นในวันรวม นิมนต์พระสงฆ์อย่างน้อย 5 รูป มาเจริญพระพุทธมนต์ที่ลานข้าว จัดโต๊ะหมู่บูชาพร้อมด้วยดอกไม้ธูปเทียนแล้วชิงสายสิญจน์ (holy thread) รอบกองข้าวต่อมายังพระพุทธรูป ญาติโยมทั้งหลายมารวมกันฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เมื่อเจริญพระพุทธมนต์เสร็จมีการเทศนา 1 กัณฑ์ กลางคืนมีมหรสพ เช่น หมอลำกลอน หมอลำหมู่ หรือกลองยาว ตลอดจนการเล่นของหนุ่ม ๆ สาว ๆ งานจะมีตลอดรุ่งถึงสว่าง เมื่อสว่างแล้วจะถวายอาหารบิณฑบาต เสร็จแล้วพระสงฆ์จะประพรมน้ำพระพุทธมนต์ น้ำมนต์นี้เจ้าของนา (ชาวนา) จะนำไปรดที่นาของตนเอง ทั้งนี้เพราะมีความเชื่อว่าถ้ารดน้ำมนต์ในนาแล้วปีต่อไปข้าวกล้าในนาจะเจริญงอกงามดี ไม่มีสัตว์จำพวกนก หนู ปู ปลา มากัดกินข้าว ถ้านำน้ำมนต์ไปราดรดที่สัตว์เลี้ยง เช่น โค กระบือ ของตนแล้วนั้น โค กระบือก็จะอยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีโรคภัยด้วย เสร็จแล้วก็อุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติที่ตายแล้วตลอดจนเทพดาทั้งหลาย เมื่อท่านเหล่านี้ได้รับส่วนบุญที่อุทิศไปให้แล้วก็จะอวยชัย อวยพรให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ข้าวในนาจะได้เจริญงอกงามต่อไป (ธันวดี สุขประเสริฐ, 2559)

2. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีบุญคุณลาน

วัฒนธรรมประเพณี “บุญคุณลาน” เป็นการทำบุญขวัญข้าวที่นวดเสร็จและกองไว้แล้วในลานข้าวซึ่งที่มาที่ไปของการทำเช่นนี้ เนื่องจากผู้ใดทำนาได้มาก ๆ ก่อนจะหอบหรือขนมาใส่ยุ้งฉาง (rice barn) ก็จะทำบุญกุศลเพื่อเป็นการเพิ่มความมั่งมีศรีสุขสืบไป โดยถือเอาเรื่องเล่าในพระธรรมบทเป็นมูลเหตุว่า ครั้นศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า มีชายสองคนพี่

น้องทานาในทีเดียวกัน เวลาข้าวเป็นน้ำนม (rice milk) น้องชายจะชวนพี่ทำข้าวมธุปายาส (rice pudding) ถวายแด่พระสงฆ์ มีพระพุทธรูปเป็นประมุข แต่ผู้เป็นพี่ตอบปฏิเสธ จึงตกลงกันว่าแบ่งที่นาแก่คนละส่วน ครั้นน้องชายได้เป็นเจ้าของที่นาในส่วนที่แบ่งแล้ว จึงถวายทานตามความพอใจนับได้ 9 ครั้ง เช่น เวลาข้าวเป็นน้ำนมมธุปายาส คือยาคุกวณ เวลาข้าวพองเฒ่า เวลาทองในลาน เวลาทำลอม เวลาเก็บยุงฉางแล้วตั้งปณิธานความปรารถนาว่าขอให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในอนาคตกาล ครั้นถึงศาสนาของพระพุทธโคตม (พุทธโคตรสมณโคตม) ซึ่งต่อมาน้องชายได้เกิดมาเป็นบุตรของพราหมณ์มหาศาลมีสมณนามว่า “อัญญาโกณฑัญญะ” ออกบวชแล้วก็สำเร็จเป็น “พระอรหันต์ก่อนสาวกทั้งหลายและเป็นปฐมสาวกองค์แรก”

ส่วนพี่ชายไม่สามารถถวายทานครบ 9 ครั้ง ได้ถวายเพียงครั้งเดียวคือในเวลาทำนาเสร็จได้ตั้งปณิธานความปรารถนา “ขอให้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในอนาคต” ครั้นมาถึงสมัยพระพุทธโคตม (พุทธโคตร) ก็ได้บังเกิดเป็นนักพรต (hermit) ที่ชื่อว่า “สุกัททปริพาชก” เมื่อปัจฉิมโพธิกาลใกล้พระศาสนาจะเสด็จสู่ปรินิพพานได้เข้าไปทูลความสงสัย เมื่อจบเทศนาพระพุทธเจ้าแสดงธรรมแล้ว จึงตั้งอยู่ใน “อนาคามีผลเป็นอริยบุคคลสุดท้ายในพระพุทธศาสนา” ทั้งนี้เพราะอานิสสแห่งการให้ข้าวน้อยกว่าน้องชาย อนึ่งชานาทั้งหลายเมื่อได้ทราบอานิสส (virtue) เช่นนี้ จึงนิยมนำบุญให้ทานข้าวในนาและถือเป็นประเพณีของชาวอีสานสืบมา วัฒนธรรมประเพณีดังกล่าวได้มีการสืบทอด ส่งต่อ สืบสานกันจากรุ่นสู่รุ่นด้วยความเห็นคุณค่าแห่งสายธารวัฒนธรรม ดังเช่นวิถีชุมชนแห่งชาวอำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ที่ได้ร่วมแรง ร่วมใจกันของทุกภาคส่วน ประกอบด้วยส่วนงานราชการ รัฐวิสาหกิจ การปกครองส่วนท้องถิ่น วัด ศาสนสถาน ผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชน สถานศึกษา และประชาชนทั่วไป เป็นต้น ที่ยังคงเป็นแบบอย่างที่ดีในการอนุรักษ์สืบสานประเพณีโดยการบูรณาการผสมผสานศาสตร์พระราชา (the king's philosophy) เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนามาเป็นมรรคาแห่งความยั่งยืน

3. สายธารภูมิประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์วรรณาแห่งนครเมืองยศสุนทร

เมื่อหากเราเหลียวหน้า-แลหลังถึงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นจากสายธารภูมิประวัติศาสตร์ (historical landscape) และชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) แห่งนครเมืองยศสุนทร (ปัจจุบันคือจังหวัดยโสธร) ผู้เขียนขอนำประวัติเมืองยโสธรที่สำนักงานส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดยโสธร (2565) ที่สะท้อนสายธารแห่งทางประวัติศาสตร์ว่า “เมืองยโสธร” เป็นดินแดนอันอุดมสมบูรณ์ด้วยธัญญาหารริมฝั่งแม่น้ำชีที่ได้ชื่อว่า “เมืองบังไฟ” เป็นดินแดนที่มีอดีตอันล้ำค่าและมีสายธารทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานกว่า 200 ปี ยโสธรมีความเป็นมาอันยาวนานที่เกี่ยวข้องกับ “เมืองหนองบัวลุ่มภู นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน” และเกี่ยวข้องกับ “เมืองอุบลราชธานี” และในเขตพื้นที่จังหวัดยโสธร ได้พบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์จากยุคประวัติศาสตร์ต่อเนื่องกันมาจนถึงยุคปัจจุบัน ชุมชนโบราณส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตทุ่งราบโล่งหรือบริเวณขอบชายทุ่งและติดกับพื้นที่โคกและป่า ได้แก่ ชุมชนโบราณชายขอบทุ่งกุลาร้องไห้ในเขตอำเภอมหาชนะชัยและอำเภอค้อวัง เช่น ชุมชนโบราณที่บ้านหัวเมือง บ้านคูเมือง บ้านคูสองชั้น ในเขตอำเภอมหาชนะชัย ชุมชนโบราณบ้านน้ำอ้อม บ้านโพแพง บ้านหมากมาย บ้านแซ่ บ้านโพเมือง ในเขตอำเภอค้อวัง ประมาณปี พ.ศ. 2314 พระเจ้าตาก เจ้าพระวอ ซึ่งเป็นเสนาบดีเก่านครเมืองเวียงจันทน์ อพยพครอบครัวและข้าทาสบริวารหนีมาเพื่อตั้งรกรากใหม่ เนื่องจากไม่พอใจต่อเจ้านครเวียงจันทน์คนใหม่ โดยใช้ชื่อเมืองใหม่ว่า “เมืองหนองบัวลุ่มภู” ขณะเดียวกัน “พระเจ้าศิริบุญสาร” ซึ่งเป็นเจ้านครเวียงจันทน์อยู่ก็ได้เกิดหว่าดระแวงจึงยกกองทัพจากนครเวียงจันทน์ตามมาปราบปราม ส่วน “พระเจ้าตาก” ถูกข้าศึกยิงด้วยอาวุธปืนและฟันด้วยดาบจนถึงแก่พิราลัย (เสียชีวิต) ในสนามรบ “เจ้าพระวอ เจ้าคำผง และเจ้าฝ่ายหน้า” ผู้เป็นน้องทั้ง 2 ของเจ้าพระวอ อีกทั้งเจ้าเก่า เจ้าทิดพรม ได้ยกทัพฝ่าหนีออกจากเมืองหนองบัวลุ่มภูไปพึ่งพา “เจ้านครจำปาศักดิ์” ขบวนทัพของเจ้าพระวอได้เดินทางตามลุ่มน้ำชีมาพบกับ “เจ้าคำสู” ผู้ปกครองบ้านสิงห์ท่า (ปัจจุบันคือจังหวัดยโสธร) ภายหลังต่อมา “เจ้าพระวอ” ดำริว่าหากจะยังพักยัง

อยู่กับเจ้าคำสั่วแล้วไซ้ ถ้าหากนครเวียงจันทน์ยกทัพมาก็จะเป็นการลำบาก และจะเกิดศึกสงครามกันไป เมื่อประชุมตกลงกันแล้วจึงได้พาไพร่พลอพยพลงไปตามลำน้ำมูลและสร้างเมืองใหม่ที่ “ดอนวังทอง เขตนครจำปาศักดิ์” ตามรับสั่งของพระเจ้าองค์หลวงเจ้านครจำปาศักดิ์ โดยเจ้าพระวอให้ขุดคูสร้างค่ายขึ้นเรียกว่า “ค่ายบ้านดู่-บ้านแก”

ในปี พ.ศ. 2354 เจ้าพระยาพิชัยราชขัตติยวงศา ได้ถึงแก่พิราลัย “พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย” ได้ทรงโปรดเกล้าให้ “เจ้าหนู” หลานเจ้านครจำปาศักดิ์ อาณาจักรล้านช้างขึ้นครองนครจำปาศักดิ์สืบไป ฝ่าย “เจ้าราชวงศ์สิงห์” บุตรของ “เจ้าพระยาพิชัยราชขัตติยวงศา” ได้กลับมาอยู่บ้านเดิมคือบ้านสิงห์ท่า และได้นำเอาอัฐิของเจ้าพระยาพิชัยราชขัตติยวงศากลับมาด้วย แะนำมาก่อเจดีย์บรรจุไว้ที่ “วัดมหาธาตุ ใกล้กับพระธาตุพระอานนท์” ซึ่งยังปรากฏอยู่จนปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2357 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยก “บ้านสิงห์ท่า” ขึ้นเป็นเมืองและพระราชทานนามว่า “เมืองยศสุนทร” และให้ยก “เจ้าราชวงศ์สิงห์” เป็นเจ้าครองเมืองซึ่งมีราชทินนามว่า “พระสุนทรราชวงศา” เป็นเจ้าเมืองคนแรกของเมืองยศสุนทร คำว่า “ยศสุนทร” ต่อมากลายเป็น “ยะโสธร” มีความหมายว่า “ทรงไว้ซึ่งยศ” แต่การเขียนหรือการเรียกสั้น ๆ ว่า “ยะโส” นั้นไม่เป็นที่ไพเราะเสนาะหู และไม่เป็นมงคลนาม ร.ต.ท.พวง ศรีบุญลือ นายอำเภอยะโสธร (พ.ศ. 2500-2513) ได้มีหนังสือขอให้มีการเขียนชื่อเมืองใหม่เป็น “ยโสธร” และได้รับอนุญาตจากกระทรวงมหาดไทย โดยความเห็นชอบของราชบัณฑิตยสถานให้เปลี่ยนได้และมีการใช้ในทางราชการมาจนบัดนี้

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเกิดศึกที่เรียกว่า “กบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์” เมืองยศสุนทรก็ได้รับเกณฑ์เข้าร่วมออกศึกสงครามในครั้งนี้ด้วยจนได้รับชัยชนะ และได้รับพระราชทานเชลย (hostage) เมืองเวียงจันทน์จำนวน 500 ครอบครัว และทรงพระราชทานปืนใหญ่ (ordnance) ไว้สำหรับเมืองยศสุนทร จำนวนหนึ่งกระบอกเรียกชื่อว่า “ปืนนางป้อ” และยังปรากฏอยู่ที่ศาลหลักเมืองยศสุนทรมาจนถึงปัจจุบัน ครั้นเมื่อ “พระสุนทรราชวงศา” ได้เป็นเจ้าเมืองแล้วได้นำศิลาจากบ้านแกงหินโงมมาสร้างพระพุทธรูปจำลอง (Buddha's footprint) แล้วสร้าง “วัดป่าอัมพวัน” และ “วัดกลางศรีไตรภูมิ” ไว้เป็นวัดคู่เมือง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. 2417 ได้เกิดศึก “กบฏฮ่อยกกำลังมาตีเมืองหนองคาย” (นามเดิมเมืองหนองคาย) เมืองยศสุนทรจึงถูกเกณฑ์ให้ยกกำลังไปสมทบกองทัพจากกรุงเทพฯ เป็นจำนวน 500 คน ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2426 พวกฮ่อ (ชาวจีน) ได้ยกกำลังมาตั้งอยู่ที่ทุ่งเชียงคำ เมืองยศสุนทรได้รับเกณฑ์ให้เอากำลังช้าง ม้า โค กระบือต่าง ๆ ไปเป็นพาหนะบรรทุกเสบียง (supplies) ไปเลี้ยงกองทัพ ต่อมาราวปี พ.ศ. 2433 สมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการจัดรูปการปกครองใหม่ (reform) หัวเมืองอีสานชั้นเอก โท และจัตวา ถูกรวมเข้าด้วยกันเรียกว่า “กอง” (division) สำหรับเมืองยศสุนทรนั้นถูกรวมเข้าไปอยู่ในหัวเมืองฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ “มีข้าหลวงตั้งกองว่าราชการอยู่ที่เมืองอุบลราชธานี” ประกอบด้วยหัวเมือง 12 หัวเมือง และก็ได้ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ เรื่อยมา

ในปี พ.ศ. 2436 เกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส (เมื่อ ร.ศ. 112) ฝรั่งเศสได้ยกกำลังจากเมืองญวน (ปัจจุบันคือเวียดนาม) มาตีเมืองสมโขกของไทย เมืองยศสุนทรได้ถูกเกณฑ์ให้ไปช่วยรักษาเขตแดน โดยนำกำลังไปสมทบกองทัพจากกรุงเทพฯ สามกองทัพอันละ 1,000 คน

ในปี พ.ศ. 2443 ได้ยุบเลิกมณฑลอีสาน เมืองยศสุนทรได้รวมเข้ากับเมืองอุบล โดยแยกออกเป็น 2 อำเภอ คือ “อำเภออุทัยโยธ” ภายหลังเป็น “อำเภอคำเขื่อนแก้ว” และ “อำเภอบระจิมโยธ” ภายหลังเป็น “อำเภอโยธ”

ในปี พ.ศ. 2456 ได้เปลี่ยนชื่อ “อำเภออุทัยโยธ” เป็น “อำเภอคำเขื่อนแก้ว” เปลี่ยนชื่อ “อำเภอบระจิมโยธ” เป็น “อำเภอโยธ” ดังนั้นเมืองยศสุนทร จึงได้ลดฐานะจาก “เมือง” มาเป็น “อำเภอ” ตั้งแต่สมัยนั้นเป็นต้นมา

ในปี พ.ศ. 2494 กระทรวงมหาดไทย ได้ริเริ่มก่อตั้งอำเภอโยธยธรขึ้นเป็นจังหวัด จนกระทั่งถึงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2515 จึงได้มีการประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 70 จัดตั้ง “อำเภอโยธยธร” ขึ้นเป็น “จังหวัดโยธยธร” โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม 2515 โดยการแยกการปกครองส่วนหนึ่งออกจากจังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบันการเมืองการปกครองของจังหวัดโยธยธร ประกอบด้วย 9 อำเภอ คือ อำเภอเมืองโยธยธร อำเภอกุดชุม อำเภอเลิงนกทา อำเภอคำเขื่อนแก้ว อำเภอมหาชนะชัย อำเภอป่าติ้ว อำเภอทรายมูล อำเภอค้อวัง และอำเภอไทยเจริญ เป็นจังหวัดลำดับที่ 71 ของประเทศไทย

3. สายธารวัฒนธรรมประเพณีคุณลานของชาวอำเภอกุดชุม

เมื่อราวปี พ.ศ. 2501 กระทรวงมหาดไทย กรมการปกครอง โดย ร.ต.ท.พวง ศรีบุญลือ นายอำเภอโยธยธร ในสมัยนั้นสะท้อนความเห็นด้านการปกครองว่าเขตท้องที่ตำบลโนนเปือย ตำบลโพงาม ตำบลก้ามแมด และตำบลไผ่ อยู่ห่างไกลจากตัวเมืองอำเภอโยธยธร ถนนหนทางที่ใช้สัญจรไปมาระหว่างกันก็มีความทุรกันดาร เป็นการยากลำบากแก่ราษฎรในการไปมาหาสู่กันและการติดต่อกับทางราชการ ณ ที่ว่าการอำเภอโยธยธร ทั้งนี้เพราะในสมัยนั้นการคมนาคมจะใช้เกวียน รถจักรยานและการเดินเท้าเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับเจตนารมณ์ของราษฎรทั้ง 4 ตำบล ที่มีความประสงค์ให้ทางราชการยกฐานะ 4 ตำบล ขึ้นเป็น “กิ่งอำเภอ” โดยราษฎรในพื้นที่ได้แสดงถึงเจตนารมณ์และมีความยินดีที่จะสร้างอาคารสถานที่ราชการให้โดยไม่ต้องของบประมาณของทางราชการแต่อย่างใด ดังนั้นเพื่อเป็นการตอบสนองเจตนาอันแน่วแน่ของประชาชนและเพื่อความเจริญของบ้านเมืองในอนาคต ร.ต.ท.พวง ศรีบุญลือ นายอำเภอโยธยธร จึงได้ประชุมร่วมกันกับกำนันทั้ง 4 ตำบล ซึ่งประกอบด้วย นายสงค์ วงษ์ไกร กำนันตำบลโนนเปือย นายสาย จันทพาล กำนันตำบลโพงาม นายวรรณทอง ยาวะโนภาส กำนันตำบลก้ามแมด และนายหา ยาวะโนภาส กำนันตำบลไผ่ มีมติเป็นเอกฉันท์คัดเลือกชัยภูมิ ได้แก่พื้นที่บางส่วนของ “ดงเย็น” เป็นที่ดินตอนและตั้งอยู่ใกล้ชิดกับหมู่บ้าน “กุดชุม” ตำบลโนนเปือย เป็นที่ตั้ง “กิ่งอำเภอกุดชุม”

ในปี พ.ศ. 2503 ได้ลงมือสร้างที่ว่าการอำเภอกุดชุมกันอย่างจริงจัง โดยกำนันทั้ง 4 ตำบล เป็นผู้นำที่เข้มแข็งได้รับอาสาชักชวนราษฎรพากันสละตอไม้และแรงงานในการตั้งกิ่งอำเภอ ในพื้นที่บริเวณประมาณ 70 ไร่ และได้ตั้งปลัดอำเภอและหัวหน้าส่วนราชการประจำอำเภอโยธยธร ผลัดเปลี่ยนกันออกมาดำเนินการกำกับดูแลการก่อสร้าง และข้าราชการผู้เป็นกำลังอันสำคัญยิ่งที่มีส่วนผลักดันให้งานนี้เป็นผลสำเร็จก็คือ “นายพิสุทธิ พิงเสนาะ” ปลัดอำเภอโท อำเภอโยธยธร ซึ่งนอกจากจะมากำกับดูแลการก่อสร้างเป็นประจำแล้วยังได้รับการกิจพิเศษให้เป็นหัวหน้าคณะร่วมกับ “นายอ่วม นามสละ” ที่ดินอำเภอโยธยธร “นายบุญชู ดีหนองยาง” ครูใหญ่ ออกดำเนินการเรียกรื้อข้าวเปลือกจากราษฎรทั้ง 4 ตำบล เพื่อรวบรวมขายเอาเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับค่าช่างฝีมือ และวัสดุสำคัญในการก่อสร้าง ผลปรากฏว่าได้เงินจากการขายข้าวเปลือกเพียงพอแก่การดำเนินการตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว ในที่สุดผลแห่งการร่วมมือร่วมใจของประชาชนและข้าราชการก็เสร็จสิ้นลงในราวเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2504 มีสถานที่ราชการและบ้านพักซึ่งสร้างด้วยน้ำพักน้ำแรงของราษฎรสำเร็จเรียบร้อย อนึ่ง พระเถระผู้มีส่วนสำคัญยิ่งอีกท่านหนึ่งในการสนับสนุนเป็นกำลังใจให้การก่อสร้างกิ่งอำเภอฯ เป็นผลสำเร็จคือ “ท่านพระครูปลัดปาเรสโก” (ผัน) เจ้าอาวาสวัดบ้านหนองหิน ตำบลหนองหิน อำเภอโยธยธร และท่านเป็นผู้ริเริ่มก่อสร้างวัดประชาชุมพลขึ้นมาพร้อม ๆ กับการสร้างกิ่งอำเภอกุดชุม และในระยะเวลาต่อมาหลังจากสร้างกิ่งอำเภอกุดชุมแล้วเสร็จไม่นาน ท่านก็เป็นผู้ดำเนินการตั้งศาลหลักเมือง (city pillar shrine) ให้เป็นเกียรติยศ เป็นศักดิ์ศรีแก่กิ่งอำเภอด้วย เมื่อการสร้างกิ่งอำเภอกุดชุมแล้วเสร็จ ร.ต.ท.พวง ศรีบุญลือ นายอำเภอโยธยธร ก็ได้รายงานผลไปยังกระทรวงมหาดไทย ขอแยกการปกครองท้องถิ่นตำบลโนนเปือย ตำบลโพงาม ตำบลก้ามแมด และตำบลไผ่ ออกจากอำเภอโยธยธร แล้วตั้งขึ้นเป็น “กิ่งอำเภอกุดชุม” ตามนาม “หมู่บ้านกุดชุม” ซึ่งสถานที่ที่ตั้งกิ่งอำเภอกุดชุม ซึ่งอยู่ใกล้ที่สุด ในที่สุดก็ได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทยให้ยกฐานะขึ้นเป็น “กิ่งอำเภอกุดชุม”

เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2504 โดยทางราชการได้แต่งตั้ง “นายพิสุทธิ์ พิงเสนาะ” ปลัดอำเภอโท อำเภอโยธธร มาดำรงตำแหน่ง ปลัดอำเภอโท ผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอกุดชุมคนแรก และเริ่มเปิดสถานที่ราชการติดต่อกับประชาชน เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2504 โดยผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี (นายกำจัด ผาติสุวัฒน์) เป็นประธานกระทำพิธีเปิด “กิ่งอำเภอกุดชุม” ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็น “อำเภอกุดชุม” เมื่อปี พ.ศ. 2515 ต่อมาเมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2515 คณะปฏิวัติได้ประกาศยกฐานะ “อำเภอโยธธร” ขึ้นเป็น “จังหวัดโยธธร” อำเภอกุดชุมเป็นอำเภอหนึ่งขึ้นอยู่กับจังหวัดโยธธอร์ตั้งแต่นั้นมา (องค์การบริหารส่วนตำบลกุดชุม, 2565)

การจัดกิจกรรมงานสืบสานประเพณีท้องถิ่น “งานบุญคุณลาน ตำนานข้าวอินทรีย์ วิถีวัฒนธรรมโยธธร” สะท้อนถึงรูปแบบการสืบสาน การบูรณาการกิจกรรมการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านต่าง ๆ เช่น ขบวนแห่ปราสาทข้าว การสู่ขวัญข้าว การสาธิตการนวดข้าว การตีข้าว การตำข้าว การบิขนมจีนแบบโบราณ การหุงข้าวแบบโบราณ การตำส้มตำลีลา และชิมอาหารขนมพื้นบ้านที่บริเวณสนามหน้าที่ว่าการอำเภอกุดชุม จังหวัดโยธธร ของทุก ๆ ปี กิจกรรมประเพณี “บุญคุณลาน” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “บุญกุ่มข้าวใหญ่” หรือ “บุญคุณข้าว” หรือ “บุญคุณลาน” เป็นประเพณีที่อนุรักษ์สืบสานและสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ผสมผสานความเชื่อระหว่างพระพุทธศาสนา ลัทธิพราหมณ์ และการถือผี (ผี-พราหมณ์-พุทธ) เป็นพิธีทำบุญเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ชาวนาและลานข้าวหลังการเก็บเกี่ยวซึ่งถือเป็นพิธีที่มีความสำคัญต่อชาวนาและคนในชุมชน มีเสน่ห์ความน่าสนใจที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวและที่สำคัญประการหนึ่ง คือชาวนาอำเภอกุดชุมได้ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างปราสาทรวงข้าว (rice castle) รูปหุ่นจำลองสัตว์น้อยใหญ่ตามธรรมชาติจากฟางข้าว (rice straw puppet) พร้อมการแสดงแสงสีเสียง ตำนานข้าวอินทรีย์วิถีกุดชุม รวมถึงภายในงานยังมีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้าโอท็อป (OTOP) สินค้าเกษตรอินทรีย์ และสินค้าราคาถูก และกิจกรรมอื่น ๆ อีกมากมายไว้ต้อนรับนักท่องเที่ยวและขอเชิญนักท่องเที่ยวมาชมความสวยงามของปราสาทรวงข้าว ณ ที่อำเภอกุดชุม จังหวัดโยธธร (สยามรัฐ, 2565)

3. ศาสตร์พระราชา (The King's Philosophy)

คำว่า “ศาสตร์พระราชา” (the king's philosophy) เป็นคำศัพท์ที่เกิดขึ้นใหม่ที่เพิกใช้กันอย่างแพร่หลาย หลังจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 สวรรคตในปี พ.ศ. 2559 ก่อนวันเวลาดังกล่าวแล้วอาจมีใช้บ้างแต่เฉพาะหน่วยงานหรือนักวิชาการที่ทำงานเกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ยังไม่แพร่หลายสู่สื่อสารมวลชน (public information) แต่หลังจากที่ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี และหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้มีนโยบายการพัฒนาโดยการน้อมนำ “ศาสตร์พระราชา” มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและบริหารประเทศในรายการ “ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน” ออกอากาศทางโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย หลังจากนั้นคำว่า “ศาสตร์พระราชา” ก็ได้แพร่หลายอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น องค์ความรู้และนวัตกรรม (knowledge and innovation) ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 เพื่อพัฒนาช่วยเหลือปวงชนชาวไทยผู้ทุกข์ยากก่อน พ.ศ. 2559 ได้แยกออกตามองค์ความรู้ ปรัชญา แนวคิด ทฤษฎีและนวัตกรรมแต่ละอย่าง เช่น ทฤษฎีใหม่ (the new theory) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy) ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการน้ำ ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการสหกรณ์ ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการดิน ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการป่าและสิ่งแวดล้อม ศาสตร์เกี่ยวกับศิลปะและการดนตรี ศาสตร์ด้านการศึกษา และศาสตร์เกี่ยวกับนวัตกรรม เช่น ฝนหลวง หญ้าแฝก โครงการแก่งลิงดิน การพัฒนาไบโอดีเซลจากน้ำมันปาล์ม กังหันน้ำชัยพัฒนา อุทกพลวัต หรือกังหันผลิตไฟฟ้าด้วยพลังน้ำไหล เป็นต้น ผู้เขียนมีมุมมองว่า “ศาสตร์พระราชา” เป็นศัพท์ซึ่งปรากฏครั้งแรกเมื่อไรนั้น ยังไม่สามารถสรุปได้แน่นอน แต่มีหลักฐานว่า ศาสตร์อาจารย์นายแพทย์เกษม

วัฒนธรรม ได้กล่าวคำว่า “ศาสตร์พระราชา” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 และได้ให้ความหมายไว้กว้าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วและ
เลขาธิการมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ม.ร.ว.คัตติกา ดิศกุล ก็ได้กล่าวถึงคำว่า “ศาสตร์พระราชา” และให้ความหมายไว้ก่อนปลายปี
พ.ศ. 2559 ด้วยเช่นเดียวกัน ดังนั้น “ศาสตร์พระราชา” จึงเป็นคำศัพท์ใหม่ในการเรียกขานกล่าวนามถึงองค์ความรู้และ
นวัตกรรมของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ก่อนเวลาดังกล่าวแล้ว เรียกชื่อแตกต่างกันออกไป
ตามแต่ละศาสตร์และนวัตกรรม เช่น ทฤษฎีใหม่ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และหลักการทรงงาน เป็นต้น

สมบัติ นพรัก (2561) ได้ให้ความหมายว่า ศาสตร์พระราชา หมายถึง ความรู้ (knowledge) ที่เกิดจากปัญหา
(wisdom) ด้วยการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง จนเกิดเป็นองค์ความรู้ (body of knowledge) ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทร
มหาภูมิพลอดุลยเดช จนกระทั่งเป็นโครงการตามพระราชดำริ จำนวนมากถึง 4,685 โครงการ ครอบคลุมปัจจัยแวดล้อมที่
สำคัญต่อชีวิต ได้แก่ ด้านแหล่งน้ำ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการเกษตร ด้านคมนาคมและการสื่อสาร ด้านสาธารณสุข ด้านสังคม
และด้านการศึกษา เป็นต้น และการดำรงชีวิตด้านส่งเสริมอาชีพของมนุษยชาติตั้งแต่เกิดจนตาย องค์ความรู้ทั้งหมดคือแนว
ทางการดำเนินการ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” (philosophy of sufficiency economy) ทั้งหมด

ทั้งนี้ ศาสตร์พระราชา (the king's philosophy) ยังได้รับการยกย่องในเวทีระดับโลกและสอดคล้องกับวาระของ
โลกคือ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ SDGs 2030 คือ อีก 15 ปีข้างหน้า ได้แก่ หลักปรัชญาของ
เศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ที่พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย มากกว่า
40 ปี และได้รับการเชิดชูสูงสุดจากองค์การสหประชาชาติ (united nations) โดย นายโคฟี อันนัน (Kofi Annan) เลขาธิการ
องค์การสหประชาชาติ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์ เนื่องจากมีมติเห็นว่าเป็นปรัชญา
(philosophy) ที่สามารถสร้างภูมิคุ้มกันในตนเองอันนำไปสู่ชุมชน สู่สังคมในวงกว้างขึ้นในที่สุด โดยองค์การสหประชาชาติ
(united nations) ได้สนับสนุนให้ประเทศต่าง ๆ ที่เป็นสมาชิกทั่วโลก ได้ยึดถือเป็นแนวทางสู่การพัฒนาประเทศแบบยั่งยืน
ตลอดระยะเวลากว่า 2 ปีที่ผ่านมา รัฐบาลได้ส่งเสริมให้ประชาชนได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ใน
หลาย ๆ รูปแบบ เช่น การจัดทำบัญชีครัวเรือนเพื่อลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ สร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัวซึ่งเป็นสถาบัน
สังคมที่เล็กที่สุด แต่เป็นสถาบันที่มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นหน่วยสังคมแรกที่เลี้ยงดูอบรมสั่งสอนและหล่อหลอมชีวิตของ
คนในครอบครัวเป็นแหล่งผลิตคนเข้าสู่สังคมต่อไป จะเห็นได้ว่าศาสตร์พระราชา (the king's philosophy) เป็นองค์ความรู้
สำคัญที่ทรงศึกษา สังเกตและพัฒนาเพื่อการพัฒนาประเทศให้ประชาชนอยู่ดีกินดี มีความสงบสุข ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกิจที่
ทรงทำ คำที่ทรงแนะ/สอนจากพระประสบการณ์ 3 มิติ คือ มิติที่หนึ่ง คือศาสตร์แห่งการพัฒนา มิติที่สอง คือศาสตร์แห่งความ
ประพฤติ การครองตนในสังคมอย่างสงบสุข และมิติที่สาม คือศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกัน ประองตองและสงบสุข ซึ่งมีพื้นฐานมา
จาก 3 ป. ได้แก่ ปฏิบัติ ปรีชา และปฏิเวธ ดังนั้น จากความหมายของ 3 ป. อธิบายได้ว่าพระองค์ทรงทำให้เห็นเด่นชัดในด้
การปฏิบัติ เช่น การประดิษฐ์นวัตกรรม การแก้ปัญหาดิน การแก้ปัญหาน้ำ การแก้ปัญหาลม และการแก้ปัญหาคความยากจน
ของราษฎร เป็นต้น ปรีชา คือ พระองค์ทรงสอน ทรงชี้แนะให้ปฏิบัติจริง ๆ รวมทั้งการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมและแบบแผน
ของการประพฤติที่งดงาม เป็นต้น ส่วน ปฏิเวธ คือ ผลงานจากการทรงกระทำ เกิดประโยชน์แก่ประชาคม และประเทศชาติ
รวมทั้งนานาชาติ เพราะในปัจจุบันหลายประเทศได้น้อมนำศาสตร์พระราชาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ

ความโดดเด่นของศาสตร์พระราชา (the king's philosophy) คือ แนวปฏิบัติ (regulation) ที่มีกระบวนการที่มี
เอกลักษณ์ การคำนึงถึงบริบททางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมของแต่ละพื้นที่ การแก้ปัญหาแบบองค์รวม (holistic) ให้
ความสำคัญกับความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการของคนในพื้นที่ เป็นการพัฒนาระบบทางเลือกตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจ

พอเพียงซึ่งภาครัฐ (public sector) ได้น้อมนำแนวคิดศาสตร์พระราชาไปกำหนด เป็นแนวนโยบายในการพัฒนาประเทศให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจชุมชนตามวิถีชีวิตของชุมชนในแต่ละพื้นที่ โดยยึดหลักการดำเนินไปบนทางสายกลาง และการพัฒนาบุคคลบนฐานของความรู้และคุณธรรม โดยแนวทางที่พระราชทานไว้นี้ได้พิสูจน์แล้วว่าสามารถทำให้พสกนิกรในบางพื้นที่ที่มีศักยภาพพร้อมดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงยั่งยืน แต่ในทางปฏิบัติ ผู้ที่เกี่ยวข้องจะเน้นการสั่งการจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง ประชาชนไม่มีโอกาสได้คิดหรือทำอะไรด้วยตนเอง แต่เป็นคำสั่งที่มาจากนโยบายของรัฐบาล โดยไม่ได้คำนึงถึงความต้องการที่แท้จริงของชุมชนและความแตกต่างของบริบทที่หลากหลายในแต่ละพื้นที่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องเข้ามามีบทบาทในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ โดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมทุกมิติ ภาครัฐจะต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว (disruption) เพื่อเพิ่มขีดความสามารถชุมชนภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy philosophy) โดยจัดการให้ประชาชนได้เห็นถึงสภาพแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นของตน เห็นถึงทุนของท้องถิ่นตน เห็นคุณและโทษของการพัฒนาตามกระแสหลัก และน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่นตนเอง (local context) ผ่านกระบวนการจัดการภาครัฐ กระบวนการการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม อันนำไปสู่ความเข้มแข็งและความสุขอย่างมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน (เสรี พงศ์พิศ, 2554) ด้วยความหมายดังกล่าวจะเห็นได้ว่าศาสตร์พระราชา (the king's philosophy) เป็นสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ที่ได้ทรงวางหลักเกณฑ์ในการปรับตัวให้อยู่รอดในทางสังคมโดยไม่ให้หลงใหลในวัตถุนิยม (consumerism) โดยอาศัยสิ่งที่มีอยู่ในพื้นที่ของตนนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์โดยไม่ฟุ้งเฟ้อ ให้คนเกิดความรัก ความเมตตาซึ่งกันและกัน โดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา และยังเป็นแบบอย่างในการทำงานโดยมีหลักและกระบวนการ วิธีคิดที่พสกนิกรดูแลแล้ว ได้นำไปปฏิบัติตามให้เกิดผลเป็นรูปธรรม

4. ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

จามรี พระสุนิล (2562) ได้สะท้อนถึงศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนว่าเป็นเป้าหมาย (goal) ในการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” เพื่อปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของคน โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ให้คนมีความสุขโดยต้องคำนึงเรื่องสภาพภูมิศาสตร์ ความเชื่อทางศาสนา เชื้อชาติและภูมิหลังทางเศรษฐกิจ สังคม แม้ว่าวิธีการพัฒนามีหลากหลาย แต่ที่สำคัญคือนักพัฒนาจะต้องมีความรัก ความห่วงใย ความรับผิดชอบ และการเคารพในเพื่อนมนุษย์ จะเห็นได้ว่าการพัฒนาเกี่ยวข้องกับมนุษยชาติและเป็นเรื่องของจิตใจโดยมีหลักการ ดังนี้

หลักการที่หนึ่ง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะหลักการนำทาง (principle) ประกอบด้วยสามห่วง สองฐาน คือความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัว มีฐานความรู้ และฐานคุณธรรม

หลักการที่สอง วิธีการของศาสตร์พระราชา คือ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” โดยต้องทำความเข้าใจ การเข้าใจถึงพัฒนาคน วัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม กล่าวคือ เข้าใจ (understanding) หมายถึง การใช้ข้อมูลข่าวสารหรือบริบทที่มีอยู่แล้ว การใช้และการแสวงหาข้อมูลเชิงประจักษ์ การวิเคราะห์และการวิจัย การทดลองใช้นวัตกรรมจนได้ผลจริงก่อน, เข้าถึง (approach) หมายถึง การนำความรู้ที่ฝังอยู่ข้างใน (tacit knowledge) ออกมาใช้ เข้าใจกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนา และสร้างปัญญาสังคม, พัฒนา (development) หมายถึง กระบวนการพัฒนาที่ประชาชนเริ่มต้นด้วยตนเอง สามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีต้นแบบ (model) การเผยแพร่ความรู้ให้ประชาชนได้เรียนรู้และนำไปประยุกต์หรือบูรณาการใช้ได้

หลักการที่สาม การประยุกต์แห่งศาสตร์พระราชา เป็นศาสตร์และศิลป์ (art and science) ต้องทำให้ด้วยความรัก ความปรารถนาและด้วยใจต้องประยุกต์ใช้อย่างยั่งยืน ไม่ยึดติดตำรา ปรับตามบุคคล สภาพพื้นที่และสถานการณ์

หลักการที่สี่ ผลลัพธ์ของศาสตร์พระราช คือ การปกครองแผ่นดินโดยธรรมและประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยามตามพระปฐมบรมราชโองการ พออยู่พอกิน และรู้จักสามัคคี อันเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน

พร้อมนี้ แนวทางในการบริหารประเทศโดยการน้อมนำ “ศาสตร์พระราช” (the king’s philosophy) ของรัฐบาลมีการดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ อันประกอบด้วย การตั้งเป้าหมายการพัฒนาที่ยึดถือ “ประชาชนเป็นศูนย์กลาง” คือ ทำให้ประชาชนมีความสุข มีความพึงพอใจ สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน สนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยรักษาสมดุล ทั้งมิติสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการแก้ปัญหาตามแนวทางสันติวิธี (peaceful) และยึดแนวทางการพัฒนา “สีเขียว” เสริมสร้างความเข้มแข็งให้ประเทศชาติและประชาชน โดยให้มีการพัฒนาประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับบริบทของไทย และมีอัตลักษณ์ไทย (ฐานันท์ จันทร์อำไพ, 2561) โดยเน้นการระเบิดจากภายใน (tacit knowledge) ที่เริ่มจากการ “ปลูกคน” ก่อน “ปลูกป่า” เพื่อสร้างความเข้าใจสำนึกสิทธิในการรักษาสภาพแวดล้อมในพื้นที่สู่การเป็นพลเมืองที่มีคุณลักษณะมุ่งอนาคต รวมถึงการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่จริง เช่น การพัฒนาคุณภาพชีวิต การจัดการการพึ่งตนเอง การมีวิถีชีวิตและสัมมาชีพที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ โดยพระองค์ท่านทรงยึดวิถีการเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองไทย ซึ่งเป็นวิทยาการแห่งการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต (ชรินทร์ มั่งคั่ง, 2561)

ด้วยมูลเหตุประการดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าศาสตร์พระราช (the king’s philosophy) เป็นแนวทางในการพัฒนาเป็นวิธีการในการแก้ไขวิกฤติทางสังคมของสังคมไทยที่ผ่านมา โดยเฉพาะในวิกฤตการณ์ต้มยำกุ้ง (tom yum kung crisis) ปี พ.ศ. 2540 เป็นยุคฟองสบู่แตก ประชาชนลำบากกันอย่างถ้วนหน้า แต่ด้วยวิสัยทัศน์ (vision) การณโกลของพระของพระองค์ท่าน ได้ทรงนำแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy philosophy) มาสู่การพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป (globalization) ซึ่งสะท้อนถึง “วัตถุนิยม” มีค่ามากกว่า “วัตถุทางจิตใจ” ดังนั้น การนำศาสตร์พระราชามาใช้ถือเป็นแนวทางที่สมควรจะอนุรักษ์และนำมาใช้ในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (ผการัตน์ พินิจวัฒน์, 2565)

5. การประยุกต์ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาท้องถิ่นของชาวกุดชุม

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ (the great king) ที่นอกจากจะทรงประกอบด้วยทศพิธราชธรรม (virtues of the king) แล้ว ทรงยังเป็นพระราชที่เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตและการทำงานแก่พสกนิกรของพระองค์และนานาประเทศอีกด้วย ผู้คนต่างประจักษ์ถึงพระอัจฉริยภาพของพระองค์และมีความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นอันหาที่สุดมิได้ ซึ่งแนวคิดหรือหลักการทรงงานของพระองค์ มีความน่าสนใจที่สมควรนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตการทำงานเป็นอย่างยิ่ง หลักการทรงงานของพระองค์มีดังนี้ (ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2554) และการประยุกต์แห่งศาสตร์พระราช (the king’s philosophy) ต้องทำให้ด้วยความรัก ความปรารถนาและด้วยใจ ต้องประยุกต์ใช้อย่างยั่งยืน ไม่ยึดติดตำรา ปรับตามบุคคล ภูมิศาสตร์สังคม สภาพพื้นที่และสถานการณ์ปรัชญาหรือแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับประเทศ และแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy philosophy) เป็นทางเลือกใหม่ของประชาชนชาวไทยเพื่อที่จะสามารถดำรงชีวิตแบบพออยู่พอกินและสามารถพึ่งพาตนเองได้ เศรษฐกิจพอเพียงจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศอันจะนำไปสู่สังคมที่มีคุณภาพทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม มีประโยชน์ต่อประชาชนทุกคนไม่ใช่เฉพาะแต่ส่วนท้องถิ่นหรือเกษตรกรเท่านั้น แต่ประชาชนโดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นสิต นักศึกษา นักเรียน ข้าราชการ พนักงานบริษัทก็สามารถนำหลักการเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการเรียน การทำงาน ตลอดจนการดำเนินชีวิตประจำวันได้ ซึ่งสามารถกระทำได้ ดังนี้ (ผการัตน์ พินิจวัฒน์, 2565)

หลักการที่หนึ่ง คือ ควรยึดหลักความประหยัด (frugality) ตัดทอนค่าใช้จ่ายส่วนเกินในทุกด้าน และสละความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีพอย่างจริงจัง

หลักการที่สอง คือ ควรประกอบอาชีพด้วยความสุจริตหรือสัมมาชีพและถูกต้องตามกฎหมายและวิถีประชา (honest livelihood) แม้จะเผชิญกับภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพก็ตาม

หลักการที่สาม คือ ควรลดการแก่งแย่งผลประโยชน์ (conflict of interest) และการแข่งขันทางการค้าขาย ตลอดจนการประกอบอาชีพที่มีการต่อสู้อย่างรุนแรง

หลักการที่สี่ ควรชวนวัยผู้ใหญ่หาความรู้ (enthusiastic) ให้มีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงในการดำรงชีวิตเป็นเป้าหมายสำคัญ

ดังนั้นแล้ว แนวทางการบริหารประเทศด้วย “ศาสตร์พระราชา” (the king’s philosophy) ของรัฐบาลจำเป็นที่จะต้องมีการดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ อันประกอบด้วยตั้งเป้าหมายการพัฒนาที่ยึดถือ “ความสุขของประชาชนเป็นศูนย์กลาง” (well-being of people) คือ การทำให้ประชาชนมีความสุข มีความพึงพอใจ สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน สนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนายั่งยืน โดยรักษาสสมดุล ทั้งมิติสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการแก้ปัญหาตามแนวทางสันติวิธี และยึดแนวทางการพัฒนา “สี่เสี้ยว” เสริมสร้างความเข้มแข็งให้ประเทศชาติและประชาชน โดยให้มีการพัฒนาประชาธิปไตย ที่เหมาะสมกับบริบทของไทยสู่การกระจายความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนทั้งในระดับบุคคล ชุมชน สังคม และประเทศชาติสืบไป

6. บริบทแห่งการพัฒนาวิถีชุมชนกับแผนยุทธศาสตร์ชาติ ฉบับที่ 12

คำว่า “นวัตกรรม” เกิดจากการนำคำว่า “นวัตกรรม” ผสมกับคำว่า “วิถีชีวิต” ซึ่งเป็นการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) โดยได้นำนวัตกรรมเข้ามาช่วยในการพัฒนาสนับสนุนเพื่อไปสู่ความโดดเด่นของชุมชนไปสู่ผู้คนข้างนอกได้ เข้ามาสัมผัสวิถีชีวิต เรียนรู้วัฒนธรรมความเป็นอยู่ อาหารการกินและแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนนั้น ๆ เป็นการพัฒนาแบบระเบิดจากภายใน (tacit knowledge) สนับสนุนให้คนในท้องถิ่นของตนเองให้เข้มแข็ง ดึงเอาอัตลักษณ์ชุมชนดั้งเดิม (classic community identity) ที่เน้นถึงความเรียบง่าย (simplicity) ซึ่งดำเนินมาหลายชั่วอายุคนมาสร้างมนต์เสน่ห์ (fascination) ให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ พร้อมทั้งการมีสินค้า (souvenir) ที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในชุมชนติดไม้ติดมือกลับบ้านไปด้วย (ธีระพงษ์ โสตาศรี, 2563) ดังนั้นการจะพัฒนาวิถีชุมชนต้องคำนึงถึงเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ทางสังคม วัฒนธรรม องค์ประกอบสำคัญของการพัฒนา นวัตกรรมแต่ละชุมชนพึงมีองค์ประกอบสำคัญ 3 องค์ประกอบได้แก่ ศักยภาพคน (people potential) ศักยภาพพื้นที่ (space potential) และศักยภาพบริหารจัดการ (management potential) ประการแรกศักยภาพคน (people potential) จะเริ่มจากคนในชุมชนต้องรู้จักวิถีชีวิตดั้งเดิมของตนเองให้ดีเพื่อความพร้อมในการบอกเล่าข้อมูล (information) และคนในชุมชนและคนในชุมชนมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ มีความสามัคคี ทำงานร่วมกันได้ ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของชุมชน เนื่องจากชุมชนจะต้องมีกระบวนการร่วมคิด (conspiracy) ร่วมวางแผน (brainstorm) และร่วมใช้ประโยชน์ (public benefit) พร้อมทั้งดำเนินการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงาน ประการที่สองศักยภาพพื้นที่ (space potential) สื่อสะท้อนความหมายถึงทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ประเพณี (resources and cultural) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) ที่สืบทอดต่อกันมาคนในชุมชนต้องรู้จักรักและหวงแหนเห็นคุณค่าของทรัพยากรในชุมชนของตนเองสามารถนำมาจัดการได้อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน (cost-effective and sustainable) และประการที่สามศักยภาพด้านการจัดการ (management potential) ชุมชนจะต้องมีผู้นำเป็นที่ยอมรับมี

ความคิด วิสัยทัศน์ (vision) ความเข้าใจในการพัฒนาและมีความพร้อมในการประสานงานกับหน่วยงานราชการและส่วนงานที่เกี่ยวข้อง (ภาศิณี โกลมมิตร และคณะ, 2562)

การนำนวัตกรรม (innovation) เข้ามาช่วยในการพัฒนาจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนานวัตกรรมชุมชน กล่าวคือจะทำอย่างไรที่จะพัฒนานวัตกรรมให้เกิดการขับเคลื่อนเป็นรูปธรรมโดยการนำนวัตกรรมเข้ามาช่วย อันดับแรกจำเป็นจะต้องพัฒนาระบบฐานข้อมูล (data base) การจัดทำฐานข้อมูล การบริหารฐานข้อมูล การเข้าถึงและการนำข้อมูลนวัตกรรมออกไปสู่ภายนอกให้เกิดความสนใจ ระบบฐานข้อมูล การนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาประยุกต์ใช้ร่วมกับการพัฒนานวัตกรรม ไม่ว่าจะเป็นฐานข้อมูล (data base) ที่อยู่ในพื้นที่ชุมชน สามารถเชื่อมต่อกับระบบส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและอื่น ๆ การจัดทำฐานข้อมูลคือการส่งต่อข้อมูลให้ผู้รับเข้าใจและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ โดยเฉพาะสมาชิกที่อยู่ในชุมชน การจัดการข้อมูลคือการถ่ายทอดข้อมูลที่จะทำอย่างไรให้ชุมชนได้เข้าใจและสามารถถ่ายทอดต่อกันได้ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูล (data) สารสนเทศ (information) องค์ความรู้ (knowledge) เหล่านี้จะมีขั้นตอนอย่างไรที่จะนำไปสู่การพัฒนานวัตกรรมได้ (ศูนย์วิจัยเศรษฐกิจ ธุรกิจและเศรษฐกิจฐานราก ธนาคารออมสิน, 2561) ซึ่งในแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561-พ.ศ. 2580) ในประเด็นของการสร้างความสามารถในการแข่งขันโดยเฉพาะมุ่งเน้นยกระดับศักยภาพของประเทศในหลากหลายมิติบนพื้นฐานแนวคิด 3 ประการ ในการต่อยอดจากอดีตไปยังรากเหง้าของระบบเศรษฐกิจ (background) อัตลักษณ์ (identity) วัฒนธรรม (culture) ประเพณี (tradition) วิถีชีวิต (lifestyle) และจุดเด่นทางทรัพยากรธรรมชาตินำมาประยุกต์ผสมผสานกับการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อปูทางไปสู่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสร้างคุณค่า การพัฒนานวัตกรรมจึงมีความสำคัญและสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (national strategy 2018-2037) โดยเฉพาะการนำนวัตกรรมใหม่ ๆ มาช่วยการพัฒนาวัตวิถีนำไปกำหนดกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่สามารถสร้างมาเป็นจุดเด่นในการต่อยอดสิ่งที่มีอยู่โดยเฉพาะอัตลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณีนำไปสู่การสร้างมูลค่าและรายได้ที่ยั่งยืนต่อไป

7. บริบทของชุมชนกับการพัฒนานวัตกรรม

อัตลักษณ์ชุมชนไม่ว่าจะเป็นทางด้านวัฒนธรรม สังคม สิ่งแวดล้อมและความเป็นอยู่ที่สามารถนำมาพัฒนาให้ชุมชนมีศักยภาพดึงดูดรายได้เข้าสู่ชุมชนโดยเฉพาะการจัดการการท่องเที่ยวที่นำเม็ดเงินเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจของชุมชนได้เป็นอย่างดี และการพัฒนานวัตกรรมชุมชนจำเป็นต้องมีการจัดการความรู้ให้กับชุมชนควรเริ่มจากการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงคือการจัดการความรู้ (knowledge management) ซึ่งเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนและจากตัวบุคคลนำมาพัฒนาให้เป็นระบบ ทุกคนสามารถเข้าถึงและนำความรู้ไปพัฒนาได้การจะนำนวัตกรรมมาใช้ในการพัฒนาความรู้จำเป็นจะต้องมีการจัดการความรู้ดำเนินการอย่างน้อย 6 ประการ คือ (ภาศิณี โกลมมิตร และคณะ, 2562)

ประการที่หนึ่ง คือ กระบวนการระบุหรือการกำหนดความรู้หลักที่จำเป็นและสำคัญต่อการทำงาน (core knowledge) โดยเฉพาะการพัฒนาชุมชน

ประการที่สอง คือ การเสาะแสวงหาความรู้ที่ต้องการ (innovation) กล่าวคือการพัฒนาองค์ความรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในการพัฒนานวัตกรรมที่จะทำให้ชุมชนก่อให้เกิดความมั่นคงและวิสัยทัศน์ที่ถูกต้องสอดคล้องกับอัตลักษณ์ของตนเอง เพื่อยกระดับศักยภาพชุมชน (community potential) ให้บุคคลภายนอกได้เข้ามาและรับรู้ความเป็นตัวตนของชุมชนนำไปสู่การสร้างสรรคทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และรายได้

ประการที่สาม คือ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือการสร้างความรู้ให้เหมาะสมกับชุมชน (modification) ที่มีทรัพยากรธรรมชาติจำกัดหรือเพียงพอต่อการนำมาพัฒนาปรับปรุงและสร้างสรรค์ให้ดีขึ้นกว่าเดิมโดยให้ชุมชนมีการพัฒนาพื้นฐานที่เป็นองค์ความรู้ในการนำมาต่อยอด

ประการที่สี่ คือ ประยุกต์ใช้ความรู้ในกิจการงานของชุมชน (integration) ที่ดำเนินการพัฒนานวัตกรรมอันเป็นอัตลักษณ์ของตนให้มีความหลากหลายเพื่อดึงดูดบุคคลภายนอกได้เข้ามาสัมผัสความเป็นอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันให้เป็นความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชนได้

ประการที่ห้า คือ สกัดชุมชนความรู้สำหรับการนำไปใช้งาน (application) นำความรู้ที่ได้จากการพัฒนามาสู่ภาคปฏิบัติให้เห็นเป็นรูปธรรมสามารถต่อยอดและพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องโดยยังคงความเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง

ประการที่หก คือ ปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น (improvement) เชื่อมกับการพัฒนานวัตกรรมชุมชนเพื่อต่อยอดการพัฒนาวิถีชีวิตให้มีความต่อเนื่องคงที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมเพื่อสร้างจุดเด่นของตนเองให้สังคมได้รับทราบและจดจำ

เมื่อพิจารณาสาระสำคัญจากแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (national strategy 2018-2037) โดยมุ่งศึกษาที่ประเด็นของกรอบแนวคิดด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน (competency) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการ (manufacturing and service sectors) ให้มีความสามารถแข่งขันได้ เกิดความยั่งยืน (sustainability) ประชาชนมีคุณภาพชีวิต (quality of life) และมีรายได้ที่ดีขึ้น รวมทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 คือ การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน มีแนวทางเสริมสร้างขีดความสามารถการแข่งขัน (competitiveness) ในเชิงธุรกิจของภาคบริการการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก (foundation economy) โดยการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy philosophy) โดยกระทรวงมหาดไทยเป็นแม่ข่ายในการนำร่องการพัฒนาวิถีชีวิตของกรมการพัฒนาชุมชนในการส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยมีแนวทางในการจัดทำ 3 แนวทาง ได้แก่

แนวทางที่หนึ่ง คือ พัฒนาเศรษฐกิจฐานราก (basic economic development) ยกระดับสวัสดิการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพ สร้างโอกาสในอาชีพ และการจ้างงาน

แนวทางที่สอง คือ พัฒนาเชิงพื้นที่ผ่านกระบวนการประชาคม (public hearing) การเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการพัฒนาอาชีพ และสร้างรายได้ในชุมชน สนับสนุนวิสาหกิจชุมชน และส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน เชื่อมโยงเส้นทาง การท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่น

แนวทางที่สาม คือ ปฏิรูปการโครงสร้างการผลิตภาคการเกษตรทั้งระบบ (revolutionary) ควบคู่การสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าทางการเกษตร และส่งเสริมการตลาดสมัยใหม่

ดังนั้น การสร้างงาน การสร้างอาชีพ และการสร้างรายได้ให้ชุมชนตามแนวทางดังกล่าวจำเป็นต้องดำเนินการพัฒนาเชิงพื้นที่ผ่านกระบวนการประชาคม (public hearing) ให้ชุมชนเข้าถึงแหล่งเงินทุน (source of capital) ในการพัฒนาอาชีพและสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นในชุมชนด้วยการสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนและส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนที่เชื่อมโยงเส้นทาง การท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่น โดยนำไปสู่ชุมชนการท่องเที่ยวโอท็อป (OTOP) นวัตกรรมจากการเปลี่ยนผ่านยุคแห่งผลิตภัณฑ์โอท็อป (OTOP) สู่การสร้างรายได้โดยการขายสินค้า (goods) อยู่ในชุมชนโดยใช้เสน่ห์ท้องถิ่น (local charm) ภูมิปัญญา (knowledge) วิถีชีวิต (life style) วัฒนธรรม (culture) และความคิดสร้างสรรค์ (creativity) ที่แปลงเป็นสินค้าและการสร้าง

รายได้ ทั้งนี้ครอบคลุม ญาติพี่น้องและลูกหลานยังคงใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันแบบพอเพียง ไม่ต้องแข่งขันนำผลิตภัณฑ์ออกไปขายนอกชุมชน เป็นชุมชนแห่งท้องที่ที่เป็นเจ้าบ้านที่ดี (host) ร่วมคิดร่วมทำ (participation) ผลผลิตสินค้าและบริการ รวมทั้งการท่องเที่ยวระดับชุมชน (กองแผน, กรมการพัฒนาชุมชน, 2561)

จะเห็นได้ว่าบริบทแห่งความเชื่อมโยงการพัฒนาวิถีชีวิตของรัฐจากการมีโครงการรองรับในการพัฒนานวัตกรรมชุมชน แต่ก็ยังขาดการจัดการความรู้ที่เป็นรูปธรรมและมีความต่อเนื่องโดยเฉพาะการเชื่อมโยงไปสู่ภายนอก ความต่อเนื่องของการประชาสัมพันธ์ยังไม่เพียงพอ หน่วยงานภาครัฐ (public sector) จำเป็นต้องสนับสนุนและส่งเสริมพัฒนาชุมชนให้มีความต่อเนื่องและจริงจังจึงจะทำให้เกิดความพึงพอใจ (satisfaction) และเป็นแรงจูงใจ (motivation) ให้ชุมชนหันมามีส่วนร่วมในการพัฒนานวัตกรรมมากขึ้น และกระจายทั่วถึงครอบคลุมไปทุกภาคส่วนของชุมชน เหนืออื่นใดถ้าชุมชนยังไม่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงอย่างแท้จริงและมีความเป็นรูปธรรมแล้วก็จะทำให้การส่งเสริมและพัฒนานั้นมีความยุ่งยากมากกว่าเดิม เพราะประชาชนไม่ได้รับประโยชน์ ตลอดจนการเปลี่ยนทางรายได้ที่เป็นรูปธรรมแต่ถ้าหากเกิดเป็นรูปธรรมและเกิดรายได้ก็จะทำให้การพัฒนาส่งเสริมมีความต่อเนื่องเกิดการมีส่วนร่วมภาคประชาชนนำไปสู่ความยั่งยืน (sustainability) ของการพัฒนานวัตกรรม (innovation) ที่จะช่วยสนับสนุนให้ประสบความสำเร็จจำเป็นจะต้องมีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศ (information) เข้ามาช่วยในการวางแผนโดยเครือข่าย (network) ที่สามารถเชื่อมโยงไปยังภายนอกไม่ว่าจะเป็นการถ่ายทอดผ่านสื่อต่าง ๆ เมื่อมีกิจกรรมเกิดขึ้นในการดำเนินการ การจัดการความรู้ให้บุคลากรในชุมชนสามารถเข้าถึงและใช้ระบบสารสนเทศ โดยภาครัฐเข้าไปสนับสนุนระบบ (support) และฝึกสอนการใช้งาน (training) เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนานวัตกรรมชุมชนในการสร้างมูลค่าเพิ่ม (value-added) กับผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่ในชุมชนจากการพัฒนานวัตกรรม โดยเฉพาะการสร้างสรรค์ต่าง ๆ จากภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดสืบทอดกันมาสร้างให้มีมูลค่าและก่อให้เกิดรายได้ (ภาศิณี โกลมศิร และคณะ, 2562)

สรุป

เอกลักษณ์ที่โดดเด่น (outstanding identity) ของภาคอีสานประการหนึ่งคือการมีขนบธรรมเนียม (custom) ประเพณี (tradition) วัฒนธรรม (culture) คติความเชื่อ (belief) วิถีปฏิบัติ (norm) ที่หลากหลายโดยในแต่ละฤดูในแต่ละเดือนจะมีพิธีปฏิบัติกิจกรรมตามความเชื่อที่หลากหลาย ชาวอีสานจะรู้จักดีคือฮีตสิบสองคองสิบสี่ ฮีตสิบสองคือจารีตประเพณี 12 เดือน และคองสิบสี่คือแนววิถีที่ควรที่ต้องปฏิบัติ 14 ประการ บางทีอาจจะเปรียบได้ว่าเป็นกฎหมายที่ต้องทำตามอย่างเข้มงวดซึ่งมีทั้งพิธีของเจ้าฟ้ามหากษัตริย์ (the king) พระภิกษุสงฆ์ ผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำชุมชนและประชาชนทั่วไป ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ เป็นภูมิปัญญา (attainment) และเป็นมรดกอันล้ำค่าของปราชญ์อีสาน (local wisdom) ที่ทุกคนควรศึกษาและทำความเข้าใจในพื้นฐานความเชื่อคตินิยมเดิมของชาวอีสาน (folk wisdom) วัฒนธรรมประเพณีดังกล่าวได้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวอีสานมีความสงบสุขร่มเย็นมาโดยตลอด ดังนั้นวันเวลาที่ชาวบ้านจะขนข้าวขึ้นยุ้งฉางจะเป็นวันทำบุญคุณลานโดยมักจะทำที่ท้องนา (field) แต่ก่อนที่จะทำการนวดข้าวนั้นให้ทำพิธีย้ายแม่ธรณี (mother earth) ออกจากลานเสียก่อน และบอกกล่าวแม่โพสพ (goddess of rice) การจัดกิจกรรมงานสืบสานประเพณีท้องถิ่น “งานบุญคุณลาน ดำนาข้าวอินทรีย์ วิถีวัฒนธรรมโยธธ” เป็นการสืบสาน การบูรณาการกิจกรรมการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านต่าง ๆ เช่น ขบวนแห่ปราสาทข้าว การสวดข้าว การสาธิตการตีข้าว การดำข้าว การปักขมจินแบบโบราณ การหุงข้าวแบบโบราณ การดำสัสม์ดำลีลา และชิมอาหารขนมพื้นบ้านที่บริเวณสนามหน้าว่าการอำเภอภูซำ จังหวัดยโสธร ของทุก ๆ ปี กิจกรรมประเพณี “บุญคุณลาน” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “บุญกุ่มข้าวใหญ่” หรือ “บุญคุณข้าว” หรือ “บุญคุณลาน” เป็นประเพณีที่อนุรักษ์สืบสานและสืบทอด

กันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ผสมผสานความเชื่อ ระหว่างพระพุทธศาสนาและลัทธิพราหมณ์ เป็นพิธีทำบุญเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่นาข้าวและลานข้าวหลังการเก็บเกี่ยวซึ่งถือเป็นพิธีที่มีความสำคัญต่อชาวนาและคนในชุมชน มีเสน่ห์ความน่าสนใจที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวและที่สำคัญประการหนึ่งคือชาวอำเภอกุดชุมได้น้อมนำศาสตร์พระราชา (the king's philosophy) องค์แห่งความรู้ (body of knowledge) ปรัชญา แนวคิด ทฤษฎี (theory) และนวัตกรรม (innovation) แต่ละอย่าง เช่น ทฤษฎีใหม่ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการน้ำ ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการสหกรณ์ ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการดิน ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการป่าและสิ่งแวดล้อม ศาสตร์เกี่ยวกับศิลปะและการดนตรี ศาสตร์ด้านการศึกษาและศาสตร์เกี่ยวกับนวัตกรรม เป็นต้น มาบูรณาการ ประยุกต์ใช้บนพื้นฐานแห่งพระราชกรณียกิจที่พระองค์ทรงได้กระทำ คำที่ทรงแนะ/สอนจากพระประสบการณ์ 3 มิติ คือ มิติศาสตร์แห่งการพัฒนา มิติศาสตร์แห่งความประพฤติ การครองตนในสังคมอย่างสงบสุข มิติศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกัน ประองตองและสงบสุข ได้แก่ ปรัชญา (education) ปฏิบัติ (launching) และปฏิเวธ (attain enlightenment) อธิบายได้ว่า “การปฏิบัติ” พระองค์ทรงทำให้เห็นเด่นชัดในด้านการปฏิบัติ เช่น การประดิษฐ์นวัตกรรม การแก้ปัญหาดิน การแก้ปัญหาน้ำ การแก้ปัญหาลำ การแก้ปัญหาคความยากจนของราษฎร “ปรัชญา” คือ พระองค์ทรงสอน ทรงชี้แนะ แนวทางให้ปฏิบัติจริง ๆ รวมทั้งการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมและแบบแผนของการประพฤติที่ดีงาม ส่วน “ปฏิเวธ” คือ ผลงานจากการทรงงานจนเกิดประโยชน์แก่ประชาคมและประเทศชาติ รวมทั้งนานาชาติ ในสถานการณ์ปัจจุบันนี้ชาวอำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ได้น้อมนำศาสตร์พระราชามาประยุกต์ในชุมชนอย่างมีความสุขและสะท้อนสายธารแห่งวัฒนธรรมท้องถิ่นเชิงประจักษ์บนร่องรอยของ “ประเพณีบุญคูณลาน” หรือ “ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่” อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กองแผน กรมการพัฒนาชุมชน. (2561). *คู่มือบริหารโครงการ ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี*.
- ชินทร มั่งคั่ง. (2561). การถ่ายทอดองค์ความรู้ศาสตร์พระราชาสู่การเรียนรู้ชุมชนเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมือง
วิถีเขียวของผู้เรียนในพื้นที่โครงการหลวงภาคเหนือของไทย. *วารสาร Veridian E-Journal มหาวิทยาลัยศิลปากร*,
11(1), 1503-1521.
- ฐานันต์ จันทร์อำไพ. (2561). แนวทางการน้อมนำศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาทางด้านกิจการพลเรือนของกองทัพอากาศ.
- ธีระพงษ์ โสดาศรี. (2561). OTOP นวัตวิถี <https://www.thailandplus.tv/archives/53463>.
- ธันวดี สุขประเสริฐ. (2559). *ประเพณีท้องถิ่นในประเทศไทย*.
<https://www.sac.or.th/databases/rituals/detail.php?id=85>
- ผการัตน์ พินิจวัฒน์. (2565). ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน. *วารสารศิลปะศาสตร์ราชชมงคลสุวรรณภูมิ*.
4(1), 202-212.
- ภาตินี โกมลิสร์ และคณะ. (2562). การพัฒนานวัตวิถีชุมชนกับแผนยุทธศาสตร์ชาติ ฉบับที่ 12. *วารสารวามมูองแหรง*
พุทธศาสตร์ปริทรรศน์. 6(1), 77-90.
- สยามรัฐ ออนไลน์. (2565). จัดใหญ่ อำเภอกุดชุม สืบสานประเพณีบุญคุณลาน ปี 2565. <https://siamrath.co.th/n/324110>.
- สมบัติ นพรัก. (2561). *ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาศาสตร์การบริหาร*. บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดยโสธร (2565). *ประวัติความเป็นมา เมืองบั้งไฟโก้ แตงโมหวาน*
หมอนขวานผ้าขิด แหล่งผลิตข้าวหอมมะลิ. <https://www.yasothonlocal.go.th/page.php?id=1615>.
- สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต. (2546). *ประเพณีสิบสองเดือน :พิธีกรรมที่เปลี่ยนไป*.
https://www.sac.or.th/databases/sac_research/research-item-search.php?ob_id=14
- เสรี พงศ์พิศ. (2554). *เศรษฐกิจพอเพียง เกิดได้ถ้าใจปรารถนา*. สำนักพิมพ์พลังปัญญา.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม. (2562). *ประเพณีฮีตสิบสอง ครองสิบสี่ ชาวอีสาน*. https://www.m-culture.go.th/mahasarakham/ewt_news.php?id=2266&filename=index
- สำนักงานจังหวัดยโสธร (2565) *ประเพณีบุญคุณลาน อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ประจำปี พ.ศ. 2565*.
http://www.yasothon.go.th/web/yaso_web.php
- ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2565). *ฮีต 12 คอง 14*. <https://cac.kku.ac.th/cac2021>.
- ศูนย์วิจัยเศรษฐกิจ ธุรกิจและเศรษฐกิจฐานราก ธนาคารออมสิน. (2561). *การท่องเที่ยวชุมชน*.
<https://www.gsb.or.th/csr/gsbcsr/csr-projects/>
- องค์การบริหารส่วนตำบลกุดชุม. (2565). *ความเป็นมาของอำเภอกุดชุม*.
<https://kutchum.go.th/public/list/data/index/menu/1142>